

BAVORSKÉ ZEMSKÉ VÝSTAVY

Miroslav Černý

Vzpomínám si, že když jsem naposledy vezl pana doktora Zdeňka Masopusta autem z Plzně do Prahy, vyprávěl jsem mu o německých barokních kostelech bratří Asamů, architektů Egida Quirina a Kosmase Damiána, kde často hlavní oltáře se stávají něčím, co připomíná zkamenělý výjev posvátného divadla, skutečné *Theatrum sacrum*. Zmínil jsem mu zvláště bavorský Rohr s centrálním výjevem Nanebevzetí Panny Marie, kde dominantu kněžiště tvoří prázdný sarkofág obklopený apoštoly v životní velikosti s téměř teatrálními výrazy úžasu a nad nimi se vznáší k chrámové klenbě Panna Maria nesená anděly. Mluvili jsme o tom, že právě v klášteře v Rohru našli po válce nový domov benediktini, kteří kvůli své německé národnosti byli vyhnáni ze svého domovského broumovského opatství. Podobně úchvatný jako v Rohru je i výjev v kněžišti opatského chrámu ve Weltenburgu, kde ve svém boji s drakem zkameněl svatý Jiří jedoucí ve zlatém brnění na koni, zatímco jím osvobozovaná dívka se zrůžovělými tvářemi znehybněla ve svém gestu smrtelného strachu i naděje.

S doktorem Masopustem jsme mluvili o bavorských zemských výstavách, které jsou důležitými připomínkami významných dějinných událostí středoevropského prostoru. Tato témata jej velice zaujala a plánoval, že se na některá tato místa, zvláště ta, která souvisejí s náboženskou tematikou, někdy brzy podívá. Jeho náhlá smrt mu v tom zabránila. Často si na něj vzpomenu, zvláště nyní, když jsem po dlouhé době, kdy jsem svoje katalogy z německých výstav, které byly nuceny po dlouhou dobu odpočívat uložené v krabicích, mohl opět umístit do knižních polic a kdy jsem v těchto posledních týdnech či měsících měl

možnost opět také naživo obdivovat dílo bratří Asamů v Rohru, ve Weltenburgu a v Ingolstadtu. Ingolstadtská sálková kaple Panny Marie Vítězné připomíná slavnou vítěznou námořní bitvu u Lepanda. Tam před 450 lety křesťanské vojsko porazilo 7. října 1571 tureckou flotilu. V ingolstadtské kapli bratří Asamů ještě mnohem více než na jiných místech je návštěvník přímo vtažen do posvátného děje události, která se v souladu se současnou „politickou korektností“ letos nepřipomínala tak, jak by si určitě zasloužila. Dojem je ještě umocněn v místnosti vedle kaple, kde je vystavená takzvaná lepantská monstrance, na které proslulí augsburští zlatníci plasticky vypodobnili průběh námořní bitvy, pojaté opět jako náboženský výjev představující vítězství Panny Marie nad pohanskými Turky.

Bavorské zemské výstavy, ke kterým tento můj stručný vzpomínkový příspěvek směřuje, mapují podrobně klíčové události, ale i hlavní postavy staletých dějin Bavorska. Bývají pořádané na místech, která s danou připomínanou událostí či významnou osobou souvisejí. Jsou zde vystaveny vzácné exponáty, které byly z diaspory různých často od sebe vzdálených muzeí a de-
pozitářů často poprvé a možná i naposledy dočasně umístěny vedle sebe. Doplňují je objemné katalogy, které návštěvníkovi výstavy umožní, aby si ji třeba ještě po mnoha letech alespoň v duchu opět prošel. Chci se zde zmínit alespoň o některých z těchto výstav, které jsem měl možnost osobně navštívit. Nejedná se přitom pouze o obecné dějiny nebo o dějiny umění, které na výstavách hrají dominantní roli, ale i právní historik zde může nalézt podněty a témata, která s právem (někdy bohužel i s bezprávím) souvisejí a přímo se nabízejí k dalšímu širšímu zpracování.

Namátkově mohu nejprve uvést zemskou výstavu věnovanou císaři Jindřichu II. (973–2024), která se konala v roce 2002 v Bamberku, tedy na místě, kde je tento císař spolu se svou manželkou Kunhutou v místní katedrále pohřbený. Rok uspořádání

výstavy byl zároveň tisíciletým výročím Jindřichova korunování králem. U Jindřicha a Kunhuty se rovněž jedná o jediný vladařský manželský pár, kde byli oba manželé kanonizováni, i když nikoli společně ve stejném roce. Bohaté dary, kterými císař svou katedrálu v Bamberku obdařil, tvořily hlavní exponáty výstavy – pláště císaře a císařovny přeměněné v liturgická roucha, iluminované rukopisy, antependia, relikviáře. Největšími cennostmi, které císař své katedrále věnoval, nebyly ale relikviáře, které dnes obdivujeme, ale samotné relikvie, jež pro středověkého člověka představovaly poklad nevýslovné hodnoty.

Bavorské zemské výstavy ale ukazují i na propojení Bavorska s blízkými zeměmi. Tak v roce 2007 se ve Zwieselu nedaleko českých hranic konala zemská výstava „*Bavorsko – Čechy. 1500 let sousedství*“, která byla jakýmsi průřezem těsných vztahů dvou blízkých sousedů, vztahů vzájemně obohacujících, ale zároveň často i konfliktních a dramatických, počínaje středověkým osídlováním přes artefakty barokní zbožnosti, české doklady o tom, jak „zlí Němci“ upálili Mistra Jana Husa, německé doklady o tom, jak „zlí husité“ přepadli nedaleké poutní místo *Neukirchen bei Hl. Blut* a jeden z nich se pokusil šavlí rozetnout sochu Panny Marie, doklady o obsazení Sudet nacisty a o poválečném vyhnání všech sudetských Němců v rámci „kolektivní viny“. Toto historické drama končí stříháním hraničního ostnatého drátu oběma ministry zahraničí po pádu komunismu. Pro mě osobně budova, ve které se výstava konala a kde je dnes již trvale umístěno muzeum Bavorského lesa, vyvolala vzpomínku na dobu, kdy ještě ostnatý drát na přísně střežené hranici existoval. Já jsem tehdy při svých prázdninových pobytech ve Zwieselu chodil do této budovy, která je dnes muzeem, ale tehdy v ní byl ještě klášter řádu Anglických panen a jedna z tamních řeholnic se mnou procvičovala němčinu.

Je těžké určit, která z bavorských zemských výstav byla zajímavější. Z českého hlediska to bezesporu mohla být výstava

o „zimním“ králi Fridrichu Falckém, která se v roce 2003 konala v Ambergu, kde bylo možné spatřit i korunovační roucho tohoto neúspěšného českého krále. Zatímco z náboženských důvodů za Fridrichovy vlády byla vypleněna katedrála svatého Víta a většina jejího drahocenného zařízení byla fanatickými puritány zničena, z drahocenných látek, které na Pražském hradě po prohrané bitvě na Bílé hoře po Fridrichovi zůstaly, mohla být ušita nádherná liturgická roucha, dodnes zachovaná v opatství Niederalteich. Katalog z výstavy se stal také jakousi minicyklopedií, díky tomu, že sem byla zařazena hesla pojednávající o všech významných Fridrichových současících.

Když se v roce 2001 konala bavorská zemská výstava o tisíci letech vztahů mezi Bavorskem a Maďarskem, nebylo náhodou, že se místem konání stal bývalý biskupský hrad vypínající se nad městem Pasovem. Dole ve městě v klášteře Niedernburg se totiž nalézal hrob první maďarské královny Gisely, původně bavorské princezny, která se stala manželkou maďarského krále svatého Štěpána a po jeho smrti byla v Pasově abatýší.

Vztahy mezi Bavorskem a Rakouskem se zabývala zemská výstava, která se konala v roce 2012 na hradě Burghausen. Název výstavy i dvoudílného katalogu „*Verbündet verfeindet verschwägert*“ výmluvně vystihuje skutečnost, že se nejednalo o vztahy vždy ideální, navzdory kulturní a jazykové spřízněnosti. Jedním z mnoha vystavených exponátů byla smlouva mezi císařovnou Kunhutou a salcburským arcibiskupem o směně nemovitostí, jejímž prostřednictvím císařovna, ovdovělá po smrti svého manžela císaře Jindřicha II., hodlala získat pro klášter Kaufungen, kam plánovala vstoupit a kde pak také skutečně žila a zemřela, několik hospodářských dvorů. Situace se ovšem značně zkomplikovala, protože lesy, které zde Kunhuta nabízela výměnou, byly majetkem říše, a nikoli jejím soukromým vlastnictvím. Tak se tedy často významné osobnosti prolínají několika zemskými výstavami a procházejí stránkami jejich katalogů.

Další zemská výstava, zabývající se tentokrát vztahem mezi Bavorskem a Francií, měla titul „*Napoleon und Bayern*“. Konala se v roce 2015 v novém zámku v Ingolstadtu, ve kterém je nyní umístěno bavorské muzeum zbraní, a byla zaměřena pouze na osudy Bavorska v době napoleonských válek, kdy Bavorsko bylo nejprve Napoleonovým spojencem. Posléze se však složení válečných stran změnilo a Bavorsko se stalo Napoleonovým nepřítelem. Nakonec ze strany bavorského krále došlo dokonce k pokusu o přepsání historických událostí, což je nejlépe patrné na monumentální stavbě „*Befreiungshalle*“ u Kelheimu, kde bavorský král Ludvík I. nechal zvěčnit jména rakouských a německých vojevůdců a bitev vedených proti Francouzům. Znalci vojenské historie ovšem neunikne, že v některých bitvách uvedených na zdech památníku osvobození bavorského národa od Napoleona bojovaly ve skutečnosti bavorské vojenské oddíly paradoxně ještě na straně Francouzů. Přepisování dějin tedy není pouze záležitostí 20. a 21. století. Moderní turisté ale králi Ludvíkovi tuto snahu o mírné přepisování dějin rádi odpustí, když přihlédnou ke skutečnosti, že díky němu zde mají zachované krásné památky a cíle výletů, stavěné v duchu pozitivní bavorské národní hrdosti – a není to jenom *Befreiungshalle*, ale i *Walhalla* u Řezna, kde mezi bustami vynikajících synů německého národa je umístěn také starobrněnský augustiniánský opat Johann Gregor Mendel, nebo mnichovská *Ruhmeshalle* v Mnichově, kde obří socha Bavarie shlížela v době předcovidové na mumraj spojený s největší světovou pivní slavností *Oktoberfest*.

Další pozoruhodná bavorská zemská výstava, jejímž katalogem si rád často listuji, se konala v roce 2008 pod názvem „*Adel in Bayern. Ritter, Grafen, Industriearone*“. Věnovala se vývoji bavorské šlechty a bohatá expozice byla rozdělena na dvě místa – město Rosenheim a zámek Hohenschau.

Bavorské zemské výstavy se ale vždy nezaměřují pouze na dějiny či kulturu v užším slova smyslu. Poněkud jinému typu kulturních

dějin, „kultuře hospodské“, byla věnována bavorská zemská výstava, která se konala v roce 2016 v prostorách bývalého kláštera v Adersbachu. Ke čtyřem známým živlům – ohni, vzduchu, vodě a zemi – Bavorsko připojuje jako svůj pátý živel pivo. Cisterciácký klášter Adersbach z 12. století padl sice v roce 1803 za obět sekularizaci, ale zůstal zde zachován kostel, barokně přestavěný opět proslulými bratry Asamy, a dále fungující pivovar s hojně navštěvovanou restaurací. Rok 2016 nebyl ke konání této zemské výstavy o pivo zvolen náhodou. V tom roce totiž uplynulo 500 let od vydání německého zákona o čistotě piva (*Reinheitsgebot*), který byl vyhlášen 23. dubna 1516 v Ingolstadt. Na této zemské výstavě jsem si sice výjimečně nezakoupil katalog, ale výstava přesto předčila mé očekávání. Pojednávala nejenom o historii produkce piva, ale i o celém způsobu života a zábavy mezi bavorskými kabarety a venkovskými hostinci. Je třeba konstatovat, že po právu tomuto tématu může být dnes věnována muzejní expozice zachycující něco, co je již nenávratně pryč nebo alespoň rychle se ztrácí. Když dnes projíždíme bavorským venkovem, hostinců zaniklých v posledních letech je možné spatřit velké množství, rozhodně mnohem více než hostinců dosud fungujících. Zůstaly zde po nich pouze prázdné prostory, často v budovách, kde dosud nebylo nalezeno pro uvolněné místo nové uplatnění. Klasické bavorské *Frühschoppen*, nedělní dopolední setkání sousedů u piva, které se konalo většinou po skončení bohoslužby, se tak už pomalu stává i na bavorském venkově minulostí.

Bavorská zemská výstava se roku 2018 konala v jihobavorském benediktinském opatství Ettal, ve kterém žije náš rodák P. Angelus Waldstein O.S.B (nar. 1931), který byl dlouholetým převorem tohoto kláštera. P. Angelus se narodil na zámku v Doksech, ovšem v době, kdy se Doksy ještě jmenovaly Hirschberg. Jel jsem sice na tuto výstavu v očekávání, že se zde dozvím něco více o tamním opatství, ale tématem byla především bavorská krajina a bavorský les, jak je ostatně patrné i z jejího názvu

„*Wald, Gebirg und Königstraum*“. Les a bavorské hory, které se z místa vzbuzujícího obavy stávají nejprve zdrojem hospodářského zužitkování, se již v 19. století přeměňují také na místo výletů a odpočinku. Rodí se zde také legenda krále Ludvíka II. a jeho zámků nacházejících se většinou nedaleko Ettalu. Závěr výstavy tvořila pozoruhodná projekce uskutečněných, ale také některých naštěstí kvůli králově záhadné smrti nerealizovaných projektů. V pojetí Ludvíka II. se totiž bavorská krajina stávala pouhou kulisou pro stavby, které zde v duchu Wagnerových oper budoval. Nedaleko kláštera Ettal tak král například plánoval ještě postavit impozantní čínský a byzantský palác, čímž by celé okolí bylo drasticky změněno.

Již v roce 2011, u příležitosti 125 let od smrti krále Ludvíka II., se ostatně na ostrově Herrenchiemsee konala bavorská zemská výstava s titulem „*Götterdämmerung. König Ludwig II. und seine Zeit*“, věnovaná tomuto králi a jeho dílu. Rozsáhlý zámek, který král nechal vybudovat na ostrově, kde původně existovalo benediktinské opatství, měl být ještě nádhernější kopií francouzského zámku Versailles. Tato výstava byla pozoruhodná také tím, že jako výstavní prostory využila nejenom části paláce s dokončenou výzdobou, ale také ty, které jsou normálně nepřístupné a kde interiéry tvoří pouze holé zdi. A třebaže král Ludvík II. za svého života svými megalomanskými projekty přivedl Bavorsko téměř k bankrotu, následně turistický ruch spojený s návštěvou jeho zámků vynaložené finanční prostředky Bavorsku bohatě navrátil.

Na tuto výstavu o Ludvíkovi II. letos (v roce 2021) po deseti letech přímo navázala, a to i svým názvem, bavorská zemská výstava v Řezně, s titulem „*Gottärdämmerung II. Die letzten Monarchen*“. Jedná se o současný typ výstavy z doby „rouškové“, kde je kulturní zážitek umocněn napětím při vstupu v očekávání, zda mobilní telefon správně načte údaj o dvojím očkování proti aktuálnímu „čínskému moru“ a zda tedy budete na výstavu vůbec vpuštěni,

a poté mírným přidušením vpuštěného návštěvníka pod rouškou a neustálým rozhodováním, zda je lepší si prohlížet exponáty a číst jejich popisy brýlemi kvůli roušce zamlženými, nebo bez brýlí, ale tím pádem mnohem méně ostře. Zatímco před deseti lety se zemská výstava zaměřila pouze na život, dílo a smrt posledního „pohádkového“ krále Ludvíka II., současná výstava pojednává už o definitivním konci celé jedné éry, o skutečném wagnerovském „soumraku bohů“ týkajícím se celých dynastií vládnoucích v Evropě na přelomu 19. a 20. století.

Za zmínku stojí zjevné ztenčení katalogů výstav. Při srovnání podoby katalogů se za posledních dvacet let přešlo od knih vázaných v pevné vazbě ke katalogům brožovaným a namísto dvou svazků, z nichž jeden obsahoval stati a druhý popis jednotlivých exponátů, jak tomu bylo ještě před deseti lety, nyní vychází už pouze svazek jediný. Přesto však, možná i díky zvláštním okolnostem, za kterých se tato dosud poslední bavorská zemská výstava konala, patří její návštěva k silným zážitkům. Výstava se soustředí na časový rámec mezi dobou pohřbu krále Ludvíka II. v roce 1886 a pohřbu jeho bratrance, krále Ludvíka III., v roce 1921, od kterého letos uplynulo 100 let. Výstava nám představuje jednotlivé vládnoucí rody, život jejich významných představitelů a často také tragické ukončení jejich života. Na jedné straně je zde dobře patrný pokrok techniky, ke kterému dochází právě v této době – železnice, již celkem moderně vyhlížející jízdní kola, motorka Knirps z roku 1919, automobil Benz, telefony, obrazy, fotografie a předměty každodenní potřeby příslušníků panovnických rodů –, a zároveň se nová doba hlásí ke slovu značně dramatickým způsobem. Je představovaná příslušníky anarchistických skupin, chystajícími atentáty na panovníky, a blížícím se přízrakem světové války. To vše je prezentováno v téměř 130 exponátech zemské výstavy. Kromě fotografií můžeme spatřit protagonisty také ve filmových záběrech, na výstavě je možné vidět jedny z černých šatů rakouské císařovny Alžběty, která po sebevraždě svého syna, korunního prince Rudolfa, ke

které došlo 30. ledna 1889, jinou než černou barvu neoblékala, i pilník, kterým ji italský anarchista Luigi Lucheni 10. září 1898 v Ženevě zavraždil.

Na rozdíl od příslušníků některých dalších panovnických rodů této neklidné doby měl poslední bavorský král, Ludvík III., po svém útěku z Mnichova na konci roku 1918 a abdikaci možnost pokojně dožít svůj život. Poté, co 18. října 1921 při své návštěvě v Maďarsku zemřel, byl mu v Mnichově uspořádán slavný pohřeb, kterého se zúčastnilo 100 000 lidí. Občané Bavorska tak vzdali poctu svému poslednímu králi. Jako určitý paradox katalog výstavy hovoří o „monarchistickém pohřbu v republikánské době“. Stojí za připomínku, že monarchie v Bavorsku sice byla zrušena, ale žádný z potomků královského rodu se nároku na bavorský trůn oficiálně nevzdal, třebaže v současné době není reálná možnost tento nárok v Bavorsku uplatnit. Na tuto svou nedávnou minulost zůstává však Bavorsko hrdé, stejně tak jako na vzdálenější historické události a osobnosti připomínané jednotlivými zemskými výstavami. Jak je i v katalogu připomenuto, současná hlava bavorského královského rodu Wittelsbachů užívá titul bavorský kníže, „*Herzog von Bayern*“, který rod obdržel již v roce 1180 od císaře Bedřicha Barbarossy. Příslušníci tohoto rodu dále mohou žít v Bavorsku, a jsou dokonce financováni veřejnou nadací – wittelsbašským vyrovnávacím fondem –, i když samozřejmě tato skutečnost má na německé politické scéně i své odpůrce.

Studium bavorských dějin poznávaných pod zorným úhlem bavorských zemských výstav pokračuje dále. Můžeme se tak již těšit na příští bavorskou zemskou výstavu s titulem „*Typisch Franken?*“, která se v roce 2022 bude konat v Ansbachu, a jenom přitom doufat, že bude možné si ji prohlédnout již bez nasazených chirurgických roušek.